

Azərbaycan Respublikası
Konstitusiyaya Məhkəməsinin Sədri
Cənab F. Abdullayevə

Surəti: Azərbaycan Respublikası
Ali Məhkəməsinin Sədri
Cənab R. Rzayevə

Azərbaycan Respublikası
Göyçay Rayon
Məhkəməsinin Sədri
Cənab F. Əfəndiyevə

Azərbaycan Respublikasının
İnsan Hüquqları üzrə
Müvəkkili (Ombudsmanı)
Xanım E. Süleymanovaya

Hörmətli Fərhad müəllim!

Mətbuatdan məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) və Göyçay Rayon Məhkəməsi Azərbaycan Respublikası (bundan sonra “AR”) Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra “MM”) bəzi müddələrinin AR Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılması, habelə MM-in 439.1-ci, 439.2-ci və 439.7-ci maddələrinin şərh edilməsi üçün AR Konstitusiyaya Məhkəməsinə müvafiq olaraq sorğu və müraciət göndərib. Eyni zamanda, MM-in bəzi müddələrinə aydınlıq gətirilməsi də xahiş olunur. Həmin sorğu və müraciətə AR Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən mayın 7-də baxılacaq.

Burada aşkar görünən yalnız MM-in 439.1-ci, 439.2-ci və 439.7-ci maddələrinin şərh edilməsi zərurətidir. Buna görə də milli bank qanunvericiliyinin tədqiqatçısı, o cümlədən “Azərbaycanın bank hüququ” monoqrafiyasının müəllifi olaraq həmin maddələrə dair öz mülahizələrimi Sizinlə bölüşmək istərdim. Bu məktubda vurğuladığım və bank qanunvericiliyinə dair digər problemləri mən, əslində, 10 ilə yaxındır ki, elmi əsərlərimdə və çıxışlarımda işıqlandırırım. Ümumiyyətlə, bank qanunvericiliyi sahəsində problemlər çoxdur. Təəssüf ki, onlara diqqət verən azdır. Təsədüfi deyil ki, AR Prezidenti möhtərəm İlham Əliyev cənabları 31 oktyabr 2014-cü il 809 sayılı Sərəncamı ilə AR *Bank Məcəlləsinin* layihəsinin hazırlanmasını tapşırıbmışdır.

Bu baxımdan AR Konstitusiyaya Məhkəməsinin qısa zaman ərzində cəmiyyətimizi narahat edən problemi həll etməyi üzərinə götürməsinə yüksək dəyərləndirirəm. Ümid edirəm ki, mənim rəyim AR Konstitusiyaya Məhkəməsi üçün faydalı olacaq.

Sözügədən sorğu və müraciət dərc edilmədiyi üçün onların mətni ilə tanış deyiləm. Buna görə də MM-in konkret olaraq hansı müddələrinin AR Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasının və aydınlaşdırılmasının tələb olunduğu mənə məlum deyil. Məlum olduğu təqdirdə, bu məsələlərə də münasibət bildirməyə hazırım.

I. ÜMUMİ QEYDLƏR.

Məlumdur ki, MM-in sözügedən maddələrinin şərh edilməsi zərurəti 21 fevral 2015-ci il tarixində baş vermiş manatın *kəskin* devalvasiyasından sonra yaranmışdır. “Kəskin” sözünü ona

görə vurğuladım ki, əslində, qeyd edilən tarixədək də manatın həm devalvasiyası, həm də revalvasiyası dəfələrlə müşahidə olunmuşdur. Lakin bu, hər dəfə cüzi miqyasda baş verdiyi üçün fayda götürən və zərər çəkənlər üçün ciddi əhəmiyyət kəsb etməmişdir. Buna görə də cəmiyyətimizi nə bu sahədəki qanunvericiliyimizin səviyyəsi, nə də gəlir və xərclərinin valyutası, bir qayda olaraq, manat olan şəxslərin xarici valyutada borclanmasının səbəbi və riskləri maraqlandırmırdı.

Manatın məhz kəskin devalvasiyası nəticəsində xarici valyutada olan pul öhdəliyi üzrə kreditorlar əhəmiyyətli dərəcədə faydalanmış, borclular isə çox ciddi zərərə məruz qalmışlar. Buna görə də MM-in illər boyu heç kəsdə sual doğurmayan müddələrinin şərhə zərurəti sözügedən borcluların məruz qaldıqları zərərlə barışmaq istəmədiklərindən irəli gəlir. Təbii, həmin borcluların böyük əksəriyyətini kredit təşkilatlarından (əsasən banklardan) xarici valyutada kredit almış şəxslər təşkil edir.

Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, kredit təşkilatlarının özlərinin də xarici valyutada borcları var. Məsələn, əhalinin bir qisminin banklarda xarici valyutada bank əmanətləri var və həmin əmanətlər bankların borcudur. Əlbəttə, nəzərə alsaq ki, kredit üzrə faiz dərəcəsi bank əmanəti üzrə faiz dərəcəsiindən xeyli yüksəkdir, manatın devalvasiyası üzrə son nəticədə *zərər çəkən əsasən banklar deyil, əhalidir*. Bununla belə, MM-in sözügedən maddələrinin şərhə həm bank kreditlərinə, həm də bank əmanətlərinə eyni ilə şamil olunacaq.

Bununla belə, əlbəttə ki, yaranmış problem üzrə kreditorların mövqeyini əsasən banklar, borcluların mövqeyini isə banklardan xarici valyutada kredit almış şəxslər ifadə edir. *Bankların mövqeyi* ondan ibarətdir ki, xarici valyutada kreditin verilməsi qanunidir və belə kredit xarici valyutada və ya manatla ödəniş gününə olan məzənnə ilə qaytarılmalıdır. Bu yanaşma əhalinin maraqlarına cavab vermir və manatın devalvasiyası üzrə *zərəri bütövlükdə onun üzərinə qoyur*. *Borcluların mövqeyi* isə ondan ibarətdir ki, xarici valyutada kreditin verilməsi qanunsuzdur və belə kredit manatla kreditin alındığı günə olan məzənnə ilə qaytarıla bilər. Bu yanaşma bankların marağına cavab vermir və nəticədə *bank sistemini çökdürə bilər*.

Xüsusi ilə vurğulamağı lazım bilirəm ki, bu məsələdə bankların mövqeyi *qabaqcıl xarici qanunvericiliyə və təcrübəyə tam uyğundur*. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində pul öhdəliyi istənilən valyutada mövcud ola bilər (bununla belə, əks yanaşmanın da məntiqi var və məramı milli valyutanın qorunmasıdır). Belə öhdəlik həmin valyutada və ya ödəniş gününə mövcud olan məzənnə ilə milli valyutada icra olunmalıdır (əks yanaşma ümumiyyətlə məntiqsiz olardı).

Başqa məsələ ki, inkişaf etmiş ölkələrdə pul öhdəlikləri, bir qayda olaraq, milli valyutada mövcud olur. Çünki əhalinin gəlirlərinin və xərclərinin milli valyutada olduğu şəraitdə pul öhdəliklərinin xarici valyutada olması ən azı *qəribədir və rahat deyil*. Bununla belə, qadağa da yoxdur. Lakin hər kəs bilir ki, xarici valyutada pul öhdəliyinin subyektivi kimi *valyuta riskinin* daşıyıcısıdır. Təəssüf ki, bizdə vəziyyət fərqlidir. Bunun məktubumun predmeti olmayan obyektiv və subyektiv səbəbləri var.

Digər tərəfdən, sözügedən məsələlər üzrə qanunvericiliyimiz də qüsurludur. Lakin bu qüsurluluq konkret olaraq bu hala münasibətdə təəssüf doğurmur. Əksinə, zənnimcə, məhz bu qüsurluluq imkan verir ki, AR Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarı hüquqi cəhətdən *ədalətli*, sosial-iqtisadi baxımdan isə *balanslaşdırılmış* olsun. Başqa sözlə, hesab edirəm ki, MM-in 439.1-ci, 439.2-ci və 439.7-ci maddələrinin adekvat hüquqi şərhə nəticəsində həm bank sisteminin, həm də əhalinin manatın devalvasiyası nəticəsində məruz qaldıqları zərəri yumşaltmaq mümkündür. Bu baxımdan mən də çox məmnunam ki, bu məktubda təsbit etdiyim hüquqi rəy mənim *vətəndaş mövqeyimi* də tam əks etdirir.

II.MM-İN 439.1-Cİ MADDƏSİ: *“Pul öhdəliyi manatla ifadə edilməlidir. Əgər tərəflərdən biri xarici fiziki və ya hüquqi şəxsdirsə, tərəflər pul öhdəliyini, əgər bu, qanunla qadağan edilməyibsə, xarici valyutada da müəyyənləşdirə bilərlər”.*

Bu maddənin təfsiri “pul” və “pul öhdəliyi” anlayışlarının mənasının müəyyən edilməsindən başlanmalıdır.

2.1. “Pul” anlayışı. MM-in 135.1-ci maddəsinə əsasən pul əşyadır. Burada çox güman ki, nağd pul ehtiva olunur. Çünki MM-də eyni zamanda daha geniş mənalı və nağdsız pulu (əşya olmayan) da ehtiva edən “*pul vəsaiti*” (61.7-ci, 103.1-ci, 304-cü və digər maddələr) və “*pul məbləği*” (109.7-ci, 220.4-cü, 322-ci və digər maddələr) terminlərindən də istifadə olunur.

Hər bir halda “pul”, “pul vəsaiti” və ya “pul məbləği” dedikdə, AR-nın qanunvericiliyi yalnız milli valyutanı (manatı) deyil, həm də *xarici valyutaları da nəzərdə tutur*. Təkcə MM-də buna kifayət qədər sübut var. Məsələn, elə müzakirə predmeti olan 439-cu maddənin özü də “pul öhdəliyi”nin xarici valyutada da müəyyənləşdirilə bilməsini nəzərdə tutur. Başqa misallar da var.

Belə ki, “Valyuta tənzihi haqqında” AR Qanununun 1-ci maddəsinin 3-cü bəndində “xarici valyuta” dedikdə “müvafiq xarici dövlətin və ya dövlətlər qrupunun ərazisində tədavüldə olan və qanuni ödəniş vasitəsi sayılan, eləcə də tədavüldən çıxarılmış və ya çıxarılan, lakin həmin ərazidə tədavüldə olan pul nişanlarına dəyişdirilə bilən banknotlar, xəzinə biletləri və sikkələr şəklində pul nişanları” və “xarici dövlətlərin pul vahidlərində, beynəlxalq pul və ya hesablaşma vahidlərində hesablarda olan vəsaitlər” başa düşülür.

Bank qanunvericiliyi də “pul” dedikdə həmçinin xarici valyutanı ehtiva edir. Belə ki, “Banklar haqqında” AR Qanununun 1-ci maddəsinə əsasən bank krediti – bağlanmış müqaviləyə uyğun olaraq qaytarılmaq, müəyyən müddətə (müddətin uzadılması hüququ ilə) və faizlər (komisyon haqlar) ödənilmək şərti ilə, təminatla və ya təminatsız müəyyən məbləğdə borc verilən *pul vəsaitidir*. AR Mərkəzi Bankının 18 noyabr 2008-ci ildə təsdiq etdiyi və AR Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən 10 dekabr 2008-ci il tarixində dövlət qeydiyyatına (№ 3426) alınmış “Banklarda kreditlərin verilməsi Qaydaları”nın 4.1.3-cü bəndində bank kreditinin xarici valyutada (“ölkədaxilində və ölkədənkənar”) da verilməsi imkanı nəzərdə tutulur.

Nəhayət, AR Konstitusiyaya Məhkəməsinin də bir sıra qərarlarında “pul” dedikdə o cümlədən “xarici valyuta” da ehtiva olunur. Ən son misal “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 399.3, 399.4, 445 və 449-cu maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 24 dekabr 2014-cü il tarixli Qərardır. Belə ki, həmin Qərardakı şərh ABŞ dollarında verilmiş kredit üzrə yaranmış mübahisənin həlli zərurətindən irəli gəlmişdir.

Beləliklə, **“pul” geniş anlayışdır və həm milli, həm də xarici valyutanı ehtiva edir.**

2.2. “Pul öhdəliyi” anlayışı. MM-in 385.1-ci maddəsində öhdəliyin anlayışı belə verilir: “Öhdəliyə əsasən bir şəxs (borclu) başqa şəxsin (kreditorun) xeyrinə müəyyən hərəkəti etməlidir, məsələn, *pul ödəməli*, əmlak verməli, iş görməli, xidmətlər göstərməli və i.a. və ya müəyyən hərəkətdən çəkinməlidir, kreditorun isə borcludan vəzifəsinin icrasını tələb etmək hüququ vardır”. MM-in 449.1-ci maddəsi “pul öhdəliyinin icra edilməməsi” dedikdə özgəsinin pul vəsaitini qanunsuz saxlamaqla, onu qaytarmaqdan boyun qaçırmaqla, onun ödənilməsini digər şəkildə gecikdirməklə və ya başqa şəxsin hesabına pul vəsaitini əsassız əldə etməklə və ya toplamaqla ondan faydalanmağı başa düşür. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, *pul öhdəliyinə əsasən bir şəxs (borclu) başqa şəxsə (kreditora) pul ödəməlidir, kreditorun isə borcludan vəzifəsinin icrasını tələb etmək hüququ vardır*.

MM-in 386.1-ci maddəsinə əsasən öhdəlik zərər vurulması, əsassız varlanma və ya MM-də nəzərdə tutulmuş digər əsaslarla yanaşı, bir qayda olaraq, müqavilə əsasında əmələ gələ bilər. Pul öhdəliyi də alqı-satqı, icarə, podrat, xidmət, bank əmanəti və digər müqavilələr əsasında əmələ gələ bilər.

Kredit müqaviləsi də pul öhdəliyinin əmələ gəlməsinin əsaslarından biridir. Belə ki, MM-in 739-cu maddəsinə əsasən borc müqaviləsinə görə, iştirakçılardan biri (borc verən) pula və ya digər əvəz edilən əşyalara mülkiyyət hüququnu digər iştirakçıya (borc alan) keçirməyi öhdəsinə götürür, digər iştirakçı (borc alan) isə aldığılarını müvafiq olaraq pul və ya eyni keyfiyyətdə və miqdarda olan eyni növlü əşyalar şəklində borc verənə qaytarmağı öhdəsinə götürür. Borc müqaviləsinin predmeti hər hansı pul məbləği olduqda, o, kredit müqaviləsi adlandırılır. AR Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarları, o cümlədən “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 399.3, 399.4, 445 və 449-cu maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair”

24 dekabr 2014-cü il tarixli Qərarı da bunu təsdiqləyir. Belə ki, həmin Qərarla kredit müqaviləsi (özü də predmeti məhz xarici valyuta olan) pul öhdəliyi kimi təsvif olunur.

Beləliklə, *pul öhdəliyinin mahiyyəti borclu tərəfindən kreditora müəyyən pul məbləğinin ödənilməsi vəzifəsindən ibarət olaraq, o cümlədən kredit müqaviləsini də əhatə edir.*

2.3. Maddənin mahiyyəti. Yuxarıdakı qeydləri nəzərə alaraq, MM-in 439.1-ci maddəsinin mahiyyəti tam aydın olur. Həmin maddə pul öhdəliyinin tərəflərinin kimliyindən asılı olaraq müəyyən edir ki, 1) bütün tərəfləri AR vətəndaşları və (və ya) hüquqi şəxsləri olan pul öhdəliyi mütləq manatla ifadə edilməlidir; 2) tərəflərindən biri xarici fiziki və ya hüquqi şəxs olan pul öhdəliyi, əgər bu, qanunla qadağan edilməyibsə, xarici valyutada da müəyyənləşdirilə bilər.

Deməli, yerli bankla AR-in vətəndaşı və ya hüquqi şəxsi arasında xarici valyutada kredit (eyni ilə bank əmanəti, yaxud bank hesabı) müqaviləsi bağlana bilməz.

Əlbəttə, sözügedən qadağa *çox sərt*dir və bazar iqtisadiyyatı prinsipləri ilə uzlaşmır. Müasir dövrdə belə qadağaya inkişaf etmiş ölkələrin qanunvericiliyində, bir qayda olaraq, rast gəlinmir. Lakin demək olmaz ki, bu qadağa hüquqi nonsensdir və ümumiyyətlə, heç yerdə mövcud deyil. Bu cür qadağa tarix boyu daim olub və bəzi ölkələrdə indi də var. Bu qadağanın *məntiqi və hüquqi məramı var* – milli valyutanın qorunması. Buna görə də sözügedən qadağanı hansısa abstrakt prinsiplərə, iqtisadi məqsədəuyğunluğa, xarici təcrübəyə, ölkəmizdə təşəkkül tapmış praktikaya istinad edərək əhəmiyyətsiz elan etmək mümkün deyil. İqtisadi cəhətdən məqsədəuyğun deyilsə, bu qadağanı aradan qaldırmaq olar. Amma nə qədər ki, bu qadağa MM-də yer alıb, ona riayət etmək lazımdır. Qədim romalılar demişkən: *“Dura lex, sed lex”* (“Qanun sərt, fəqət bu qanundur”).

Bu baxımdan hansısa nəzəri mülahizələrə əsaslanaraq bu qadağadan yayınmaq da mümkün deyil. Məsələn bəzən deyilir ki, guya kredit öhdəliyi xarici valyutada ifadə olunarkən həmin valyuta pul (ödəniş vasitəsi) deyil, əmtədir. Bu yanaşma (qanunvericilik əsasının olmadığını kənara qoyuram) bir neçə səbəbdən əsassızdır. Əvvəla, eyni məntiqlə demək olar ki, kredit öhdəliyi manatla ifadə olunarkən də manat pul (ödəniş vasitəsi) deyil, əmtədir. Daha sonra, xarici valyutada verilən kreditin pul öhdəliyi olması həm mövcud qanunvericilikdən, həm də AR Konstitusiyası Məhkəməsinin qərarlarından irəli gəlir (bu məsələyə yuxarıda artıq toxunmuşam). Digər tərəfdən, xarici valyutanın əmtə kimi təsvif edilməsi faktiki alqı-satqı müqaviləsinin dəyişdirmə müqaviləsi adı ilə rəsmiləşdirilməsinə yol açır (məsələn, dükanlar mallarını xarici valyuta müqabilində satarkən deyə bilərlər ki, əslində, satmırlar, xarici valyutaya dəyişdirirlər).

Yalnız bir halda AR-də xarici valyuta əmtə kimi çıxış edir – valyuta mübadiləsi əqdlərində. Belə ki, xarici valyutanın manatla mübadiləsi alqı-satqı müqaviləsidir. Bu halda xarici valyuta alqı-satqı predmetidir, manat isə onun qiymətinin ödənilməsi valyutası. Bir xarici valyutanın digər xarici valyuta ilə mübadiləsi isə dəyişdirmə müqaviləsidir. Hər iki halda xarici valyutada pul öhdəliyi əmələ gəlmir.

Beləliklə, *yerli şəxslər arasında pul öhdəliyinin xarici valyutada ifadə olunması AR-də qadağandır.*

2.4. AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin III hissəsinə uyğunluq. AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin III hissəsində deyilir: “Azərbaycan Respublikasının ərazisində manatdan başqa pul vahidlərinin ödəniş vasitəsi kimi işlədilməsi qadağandır”. Bu müddəanın kökündə “Azərbaycan Respublikası milli valyutasının respublika ərazisində yeganə ödəniş vasitəsi elan olunması haqqında” AR Prezidentinin 11 dekabr 1993-cü il tarixli 58 sayılı Fərmanı durur. Həmin Fərmanın 1-ci bəndində deyilir: “1994-cü il yanvar ayının 1-də saat 00-dən etibarən Azərbaycan Respublikasının ərazisində Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının pul nişanı – manat yeganə ödəniş vasitəsi elan edilsin”.

“Yeganə ödəniş vasitəsi” daha çox publik hüququn normasıdır və hazırda inkişaf etmiş ölkələrdə əsasən istifadə olunmur. Özəl (mülki) hüquqda isə “*qanuni ödəniş vasitəsi*” (ingilis dilində “*legal tender*”) termini işlədilir və bu termin bütün dövlətlərdə aktualdır. Mənası ondan ibarətdir ki, pul öhdəliyi ifadə edildiyi pul vahidindən asılı olmayaraq qanuni ödəniş vasitəsi ilə icra edilə bilər. Başqa sözlə, borclu xarici valyutada ifadə edilən pul öhdəliyini manatla ödəyirsə, kreditor belə ödənişi qəbul etməkdən imtina edə bilməz.

Manatın yeganə ödəniş vasitəsi olması və ya digər pul vahidlərinin ödəniş vasitəsi kimi işlədilməsinə qadağa nə deməkdir? Bu suala cavab vermək üçün ilk növbədə “ödəniş vasitəsi” anlayışının mənasını müəyyənləşdirmək lazımdır. Təəssüf ki, qanunvericilikdə “ödəniş vasitəsi”nin tərifı yoxdur. Buna görə də iqtisadi nəzəriyyəyə müraciət etməliyik.

İqtisadi nəzəriyyəyə görə ödəniş vasitəsi *pulun funksiyalarından* biridir. Lakin bu funksiyanın mahiyyəti iqtisadçı alimlər tərəfindən fərqli izah edilir. Bizim müzakirə etdiyimiz problem kontekstində bu izahların ikisi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir: 1) ödəniş vasitəsi pulun dəyər meyarı və tədavül vasitəsi alt funksiyalarının vəhdətidir; 2) ödəniş vasitəsi pulun tədavül vasitəsi funksiyasının sinonimidir. Onların hər biri üzərində ayrıca dayanmağa lüzum var.

2.4.1. *Ödəniş vasitəsi pulun dəyər meyarı və tədavül vasitəsi alt funksiyalarının vəhdətidir.* Bu yanaşmanı rəhbər tutsaq, belə çıxır ki, AR ərazisində bütün pul öhdəlikləri, o cümlədən mal, iş və xidmətlərin qiyməti yalnız manatla ifadə olunmalı və ödənilməlidir. Başqa sözlə, xarici valyuta hüquqi müstəvidə yalnız valyuta mübadilə əqdlərinin predmeti, iqtisadi nöqteyi-nəzərdən isə yalnız yığım vasitəsi ola bilər. Bu *məntiqli görünsə də, çox sərt müddəa olardı.* Belə çıxır ki, MM-in 439.1-ci maddəsinə əsasən heç tərəflərdən biri xarici şəxs olsa belə, AR ərazisində pul öhdəliyi xarici valyutada ifadə oluna bilməz.

2.4.2. *Ödəniş vasitəsi pulun tədavül vasitəsi funksiyasının sinonimidir.* Bu yanaşmanı rəhbər tutsaq, belə çıxır ki, AR ərazisində pul öhdəlikləri, o cümlədən mal, iş və xidmətlərin qiyməti xarici valyutada ifadə olunsay belə, yalnız manatla ödənilməlidir. Bu yanaşma daha yumşaq olsa da, bir qədər *məntiqsiz* görünür. Əvvəla, AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin III hissəsində xarici valyutanın deyil, məhz xarici pul vahidinin ödəniş vasitəsi kimi işlədilməsi yasaq olunur. Yəni xarici pul vahidi AR-də ümumiyyətlə pul kimi istifadə edilə, dəyər meyarı ola bilməz. Xarici pul vahidi AR-də dəyər meyarı ola bildiyi təqdirdə ödənişin hansı valyuta ilə həyata keçirilməsi artıq *ikinci dərəcəli (texniki)* məsələdir. Halbuki, milli valyutanın yeganə ödəniş vasitəsi elan edilməsinin məramı ilk növbədə onun dəyər meyarı olmasıdır. Pul vahidi yeganə dəyər vahidi deyilsə, onun yeganə tədavül vasitəsi olmasının *mənası yoxdur.* Dəyər başqa valyutada ifadə olunacaqsay, milli valyuta sırf texniki funksiya daşıyacaq. Praktiki cəhətdən isə bunun heç bir əhəmiyyəti olmayacaq. Deməli, bu halda manatın yeganə ödəniş vasitəsi olmasından söhbət gedə bilməz.

Praktiki cəhətdən də bu yalnız lazımsız *narahatlıq* yaradacaq. Məsələn, tutaq ki, MM-in 439.1-ci maddəsi mövcud deyil, amma AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin III hissəsi var və manatın sırf yeganə tədavül vasitəsi olması kimi başa düşülür. Bu halda xarici valyutada kredit necə veriləcək və necə qaytarılacaq? Belə çıxır ki, kredit verildə bank onu istənilən halda mübadilə edərək manatla verməlidir, borc alan da hər dəfə ödənişi manatla etməlidir. Başqa sözlə, yeganə nəticə valyuta mübadiləsi əməliyyatlarının artması olacaq.

Bununla belə, bu yanaşmanın *qanunvericiliyimizdə müəyyən əsasları* mövcuddur. Belə ki, məsələn, MM-in 1048-1.5-ci maddəsinə əsasən xəzinə vekselindən alınmış mallara görə, görülmüş işlərə və ya göstərilmiş xidmətlərə görə ödəniş vasitəsi kimi istifadə oluna bilər. AR İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 222.2-ci maddəsinə əsasən isə valyuta sərvətlərinin ödəniş vasitəsi kimi qəbul edilməsi inzibati xəta növüdür. Göründüyü kimi, hər iki misalda ödəniş vasitəsi dedikdə yalnız tədavül vasitəsi ehtiva olunur. Düzdür, *bu yenə də o demək deyil ki, ödəniş vasitəsi termini ümumən dəyər meyarını da əhatə etmir.*

Yeri gəlmişkən, *bu yumşaq tələb də təcrübədə riayət olunmur.* Yəni əslində xarici valyuta AR ərazisində tədavül vasitəsi kimi də istifadə olunur: məsələn, hava limanında. AR Mərkəzi Bankının 27 may 2002-ci ildə təsdiq etdiyi və AR Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən 13 iyun 2002-ci il tarixində dövlət qeydiyyatına (№ 2859) alınmış “Azərbaycan Respublikasında rezident

və qeyri-rezidentlərin valyuta əməliyyatlarının rejimi haqqında Qaydalar”ın 2.1.1-ci bəndində hətta deyilir ki “Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici valyuta ilə mallar satılması və xidmətlər göstərilməsi üçün müvafiq lisenziya tələb olunur”. Halbuki, AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin III hissəsinin və MM-in 439.2-ci maddəsinin yasaq etdiyi fəaliyyəti lisenziya əsasında da həyata keçirmək olmaz.

Hər bir halda, ikinci yanaşma rəhbər tutulsa, belə çıxır ki, MM-in 439.1-ci maddəsi AR Konstitusiyasından irəli gəlmir. Lakin MM-in 439.1-ci maddəsi AR Konstitusiyasına *zidd də deyil*. Yəni ehtimal etsək belə ki, AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin III hissəsi xarici valyutanın yalnız tədavül vasitəsi kimi istifadəsinə qadağa qoyur, MM-də əlavə məhdudiyyətin (yerli şəxslər arasında pul öhdəliyinin yalnız manatla ifadə olunması) təsbit edilməsi də AR Konstitusiyası ilə yasaq edilmir. AR Konstitusiyasında xarici valyutanın istifadəsi halları, ümumiyyətlə müəyyən edilmir, deməli, qanunla istənilən şəkildə tənzimləyə bilər (oxşar misal: AR Konstitusiyasında “normativ xarakterli akt” anlayışı yoxdur, lakin “Normativ hüquqi aktlar haqqında” AR Konstitusiya Qanununda var). Buna görə də *analoji müddəalar* digər qanunlarda da var. Məsələn, “İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında” AR Qanununun 13-cü maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən satıcı (icraçı) AR-in ərazisində satdığı malların (işlərin, xidmətlərin) qiymətlərini yalnız manatla göstərməlidir. “Reklam haqqında” AR Qanununun 6-cı maddəsinin 9-cu bəndinə görə isə AR ərazisində reklam olunan malların (işlərin, xidmətlərin) qiyməti göstərildikdə, həmin qiymət yalnız manatla göstərilməlidir. Başqa sözlə, AR Milli Məclisi AR Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 11-12-ci bəndlərinə (“mülki hüquq obyektləri”, “əqdlər, mülki müqavilələr”) əsasən bu məsələdə qanunla ümumi qaydalar müəyyən etmək səlahiyyətinə malikdir.

Beləliklə, *AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin III hissəsini iki cür başa düşmək olar. Birinci halda o, MM-in 439.1-ci maddəsindən daha da sərtədir (daha məntiqli olmaqla bərabər). Deməli, bu halda 439.1-ci maddənin mövcud müddəası AR Konstitusiyasından irəli gəlir. İkinci halda isə o, MM-in 439.1-ci maddəsindən daha yumşaqdır (amma bir qədər məntiqsizdir). Amma bu halda da MM-in 439.1-ci maddəsi AR Konstitusiyasına zidd deyil, deməli, qüvvədədir.*

2.5. Rusiya qanunvericiliyi ilə müqayisə. Məlumdur ki, bizə ən yaxın Rusiya qanunvericiliyidir. Təhlil edilən məsələ də istisna deyil. Buna görə də qısaca olaraq bu ölkənin qanunvericiliyinə müraciət edək.

Rusiya Konstitusiyasının 75-ci maddəsinə əsasən bu ölkənin pul vahidi rubldur. Rublun və digər valyutaların ölkə ərazisində istifadə edilməsi məsələləri Konstitusiyada müəyyən edilmir. Başqa sözlə, Rusiya Konstitusiyası *çeviklik* nümayiş etdirərək bu məsələni qanunların öhdəsinə buraxır.

İlk növbədə bu, Rusiyanın Mülki Məcəlləsidir. Həmin Məcəllədə bizim üçün əhəmiyyət kəsb edən iki maddə var:

1) 140-cı maddə (“Pul (valyuta)”):

“1. Rubl Rusiya Federasiyasının bütün ərazisində nominal dəyəri ilə qəbul edilməli olan qanuni ödəniş vasitəsidir.

Rusiya Federasiyasının ərazisində ödənişlər nağd və nağdsız hesablaşmalar yolu ilə həyata keçirilir.

2. Rusiya Federasiyasının ərazisində xarici valyutanın istifadəsi halları, qaydası və şərtləri qanunla və ya onun təsbit etdiyi qaydada müəyyən olunur”.

2) 317-ci maddə (“Pul öhdəliklərinin valyutası”):

“1. Pul öhdəlikləri rublda ifadə edilməlidir (maddə 140).

2. Pul öhdəliyində nəzərdə tutula bilər ki, o, xarici valyutada və ya şərti pul vahidlərində (ekü, “xüsusi borclanma hüquqları” və s.) müəyyən məbləğə ekvivalent olaraq rublda ödənilməlidir. Bu halda rublda ödənilməli olan məbləğ müvafiq valyutanın və ya şərti pul vahidlərinin ödəniş gününə mövcud olan rəsmi məzənnəsi əsasında müəyyən edilir, bu şərtlə ki,

digər məzənnə, yaxud onun müəyyənləşdirilməsinin digər tarixi qanunda və ya tərəflərin razılaşmasında təsbit edilməyib.

3. Rusiya Federasiyasının ərazisində öhdəliklər üzrə hesablaşmalar həyata keçirilərkən xarici valyutanın, habelə xarici valyutada ödəniş sənədlərinin istifadəsinə qanunla və ya onunla təsbit edilmiş qaydada müəyyən olunmuş hallarda, qaydada və şərtlərlə yol verilir”.

Bu maddələrdən görünür ki, Rusiyada pul öhdəliklərinin qanuni ödəniş vasitəsi olan rublda ifadə edilməsi tələbi *çox yumşaqdır*. Çünki eyni zamanda rublda ödənilməli olan pul öhdəliyinin xarici valyuta ekvivalentində müəyyən edilməsinə də yol verilir. Digər tərəfdən isə hətta ödənişlər zamanı da qanunla müəyyən edilmiş hallarda xarici valyutadan istifadə edilməsi imkanı da nəzərdə tutulub. Bu isə o deməkdir ki, faktiki olaraq pul öhdəliklərinin rublda ifadə edilməsi və icra edilməsi yalnız *deklarativ ümumi qaydadır*. Bu qaydadan istisnalar qanunla nəzərdə tutulub. Başqa sözlə, Rusiya qanunvericiliyi çevikdir. Bizim qanunvericilik isə *sərtidir və istisnalara yol vermir*.

Bizə ən yaxın olan Rusiya qanunvericiliyi ilə müqayisə bir daha təsdiq edir ki, **AR-də pul öhdəliyinin xarici valyutada ifadə edilməsi birmənalı və istisnaya yol verməyən tələbdir**.

2.6. Maddənin müddəsinin pozulmasının nəticələri. Beləliklə, AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin III hissəsinin necə təfsir olunmasından asılı olmayaraq, MM-in 439.1-ci maddəsi qüvvədədir və yuxarıda göstərdiyimiz kimi başa düşülməlidir. Yəni bütün tərəfləri AR vətəndaşları və (və ya) hüquqi şəxsləri olan pul öhdəliyi mütləq manatla ifadə edilməlidir. Deməli, yerli bankla AR-in vətəndaşı və ya hüquqi şəxsi arasında xarici valyutada kredit (eyni ilə bank əmanəti, yaxud bank hesabı) müqaviləsi bağlana bilməz. Bunun hüquqi nəticələri nədən ibarətdir?

MM-in 337.1-ci maddəsinə əsasən MM-də müəyyənləşdirilmiş şərtləri pozmaqla bağlanmış əqd *etibarsızdır*. Deməli, məsələn, yerli bankın AR-in vətəndaşı və ya hüquqi şəxsi ilə xarici valyutada bağladığı kredit, bank əmanəti və ya bank hesabı müqaviləsi MM-in 439.1-ci maddəsində müəyyənləşdirilmiş şərtləri pozduğu üçün etibarsızdır.

MM-in 337.5-ci maddəsinə əsasən əqd etibarsız olduqda, əgər MM-də onun etibarsızlığının ayrı nəticələri nəzərdə tutulmayıbsa, tərəflərdən hər biri əqd üzrə *aldıqlarının hamısını digər tərəfə qaytarmalı*, alınanları eyni ilə qaytarmaq mümkün olmadıqda isə (o cümlədən alınanlar əmlakdan istifadədə, görülmüş işdə və ya göstərilmiş xidmətdə ifadə olunduqda) onun dəyərini pulla ödəməlidir. Deməli, məsələn, söhbət yerli bankın AR vətəndaşına və ya hüquqi şəxsinə (borc alana) xarici valyutada verdiyi kreditdən gedirsə, borc alan banka həmin kredit məbləğini (xarici valyutada və ya qaytardığı günün məzənnəsi ilə manatla, çünki MM-in 337.5-ci maddəsində “onun dəyərini pulla ödəməlidir” yazılıb), bank isə borc alana ötən müddət ərzində aldığı faizləri, komisyon və digər haqları qaytarmalıdır. Faktiki olaraq isə borc alan indiyədək ödədiyi *faizləri, komisyon və digər haqları çıxmaqla kredit məbləğini geri qaytarmalıdır*. Başqa sözlə, belə çıxır ki, kredit borc alana *əvəzsiz* verilmişdir.

Eyni zamanda kredit müqaviləsi (əsas öhdəlik) etibarsızdırsa, onu *təmin edən öhdəliklər də (məsələn, girov, ipoteka, zəminlik və s.) etibarsızdır*. Belə ki, MM-in 460.3-cü maddəsinə əsasən əgər MM ilə ayrı qayda müəyyənləşdirilməyibsə (MM-in 480-cü maddəsi ilə ayrı qayda yalnız qarantıya üçün müəyyən olunub), əsas öhdəliyin etibarsızlığı onu təmin edən öhdəliyin etibarsızlığına səbəb olur.

Göründüyü kimi, nəticədə kreditor əlverişsiz vəziyyətə düşmüş olur. Məsələn, kredit müqaviləsi üzrə nəinki heç nə qazanmır, həmçinin təminatlı qalır. Bu ədalətliymi? Axı istənilən halda borc alan kredit məbləğindən yararlanmış, bəlkə hətta gəlir də əldə etmişdir. Başqa sözlə, borc alanın *əsassız varlanması* qənaətinə gəlmək mümkündür.

MM-in 1091.1-ci maddəsinə görə əsassız varlanan o şəxs (varlanmış şəxs) sayılır ki, hüquqi əsas olmadan başqa şəxsin (məhrum olanın) hesabına *əmlak əldə etsin*. MM-in 1091.2-ci maddəsinə uyğun olaraq əsassız varlanma yalnız o zaman baş verir ki, bu cür varlanmaya haqq qazandıran qanuni əsas və ya *müqavilə əsası olmur*. Hüquqi əsas olmadan varlanma, həmçinin o hallarda baş vermiş sayılır ki, bu cür varlanma həyata keçirilməmiş əsasa və ya *sonralar aradan*

qalxmış əsasa söykənir. MM-in 1092.1-ci maddəsinə əsasən varlanmış şəxs əldə etdiklərini məhrum olanın tələbi ilə ona qaytarmalıdır.

Çox güman ki, göstərdiyim misalda bank borc alanın kredit nəticəsində əldə etdiyinin banka ödənilməsinə tələb edəcək. Buna görə də yaxşı olardı ki, AR Konstitusiyaya Məhkəməsi artıq indidən bu məsələyə də öz münasibətini bildirsin. Çünki yəqin ki, borc alanlar əsasən kredit nəticəsində heç nə əldə etmədiklərini iddia edəcəklər. Bəzən bu doğrudan da belə ola bilər. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, borc alanlar manatın devalvasiyası nəticəsində istənilən halda zərərə məruz qalıblar. Buna görə də onların kredit müqabilində gəlir əldə etdiklərini sübut etmək çətin ola bilər. Ümumiyyətlə, bu məsələ də *əlavə gərginlik* yarada bilər.

Buna görə də optimal yol yəqin ki, MM-in 449.1-ci maddəsinin tətbiqi ola bilər. Həmin maddəyə görə *özgəsinin pul vəsaitini* qanunsuz saxlamaqla, onu qaytarmaqdan boyun qaçırmaqla, onun ödənilməsinə digər şəkildə gecikdirməklə və ya başqa şəxsin hesabına pul vəsaitini əsassız əldə etməklə və ya toplamaqla ondan faydalanmağa görə həmin vəsaitin məbləğindən faizlər ödənilməlidir. Faizlərin miqdarı pul öhdəliyinin və ya onun müvafiq hissəsinin icra edildiyi gün üçün *bank uçot dərəcəsi* ilə müəyyənləşdirilir.

Başqa sözlə, sözügedən misal üzrə borc alan indiyədək ödədiyi faizləri, komissiyon və digər haqları çıxmaqla kredit məbləğini geri qaytarmalı üstəgəl bank uçot dərəcəsi ilə banka faiz ödəməlidir. Bank uçot dərəcəsi bankların kreditləri üzrə faiz dərəcəsindən xeyli aşağıdır (hazırda 3,5%). Məhz buna görə də “Azərbaycan Respublikasının 2015-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi barədə” AR Prezidentinin 22 dekabr 2014-cü il tarixli 413 sayılı Fərmanının 11-ci bəndində AR-in Mərkəzi Bankına kommersiya banklarının kreditləri üzrə faiz dərəcələrinin aşağı salınması, həmin dərəcələrlə AR Mərkəzi Bankının uçot dərəcəsi arasında fərqin azaldılması istiqamətində *əməli tədbirlərin* görülməsi və görülməmiş işlər barədə altı aydan bir AR Prezidentinə məlumat verilməsi tapşırılıb. Başqa sözlə, bankların uçot dərəcəsinə yaxın faiz dərəcəsi ilə kredit verməsi onsuz da yaxın aylarda həll olunmalıdır. Həm də bir daha xatırladıram ki, analoji qayda xarici valyutada olan bank əmanətlərinə də tətbiq olunmalıdır. Yəni banklar da belə əmanətçilərə etibarsız bank əmanəti müqaviləsində nəzərdə tutulan dərəcə ilə deyil, bank uçot dərəcəsi ilə faiz ödəmək imkanı əldə etməlidir.

Beləliklə, *xarici valyutada bağlanmış kredit və digər müqavilələrin etibarsızlığı nəticəsində tərəflər bir-birindən aldığı geri qaytarmalıdır, kreditörün gəliri isə yalnız bank uçot dərəcəsi ilə ödənilmiş faizdən ibarət olacaq. Eyni zamanda qarantıya istisna olmaqla, kreditin təminatı olan öhdəliklər də etibarsız olacaq.*

III. MM-İN 439.2-Cİ MADDƏSİ: “*Əgər xarici valyutada olan pul öhdəliyi Azərbaycan Respublikasında ödənilməlidirsə, ödənişin xarici valyutada aparılmalı olduğunun şərtləşdirildiyi hallardan başqa, o, manatla ödənilir. Yenidən hesablaşma ödəniş anında ödəniş yerinin məzənnə qiyməti üzrə aparılır*”.

Göründüyü kimi, bu maddədə iki müddəə təsbit edilib. Hər müddəə bir cümlə ilə ifadə olunub. Onların hər biri üzərində ayrıca dayanmağa lüzum var.

3.1. Xarici valyutada olan pul öhdəliyinin icra valyutası. Birinci müddəanı (cümləni) MM-in 439.1-ci maddəsinin təfsirinin davamı kimi şərh etmək düzgün olardı. MM-in 439.1-ci maddəsinə əsasən yalnız tərəflərindən biri xarici fiziki və ya hüquqi şəxs olan pul öhdəliyi, əgər bu, qanunla qadağan edilməyibsə, xarici valyutada ola bilər. Deməli, MM-in 439.2-ci maddəsi məhz tərəflərindən biri xarici fiziki və ya hüquqi şəxs olan və xarici valyutada ifadə edilmiş pul öhdəliyinə aiddir. Şərh edilən maddənin mənası budur ki, *tərəflərindən biri xarici fiziki və ya hüquqi şəxs olan və xarici valyutada ifadə edilmiş pul öhdəliyi, bir qayda olaraq, manatla ödənilməlidir*. Yəni burada dəyər meyarı xarici valyuta olsa da, AR ərazisində tədavi vasitəsi yəni də manatdır. Lakin bu norma MM-in 439.1-ci maddəsindən fərqli olaraq, *imperativ deyil, dispozitivdir*. Yəni tərəflər ödənişin də xarici valyutada həyata keçirilməsini müəyyən edə bilərlər.

Hesab edirəm ki, şərh edilən müddəanın dispoitiv olması AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin III hissəsinə *ziddir*. Xatırladıram ki, orada deyilir: “Azərbaycan Respublikasının ərazisində manatdan başqa pul vahidlərinin ödəniş vasitəsi kimi işlədilməsi qadağandır”. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, bu müddəanın ən yumşaq mənası məhz ondan ibarətdir ki, AR ərazisində xarici valyuta tədavül vasitəsi kimi istifadə oluna bilməz. Buna görə də şərh edilən maddədə “ödənişin xarici valyutada aparılmalı olduğunun şərtləşdirildiyi hallardan başqa” ifadəsinin AR Konstitusiyasına zidd olduğu üçün hüquqi qüvvəsi yoxdur. Deməli, şərh edilən maddənin birinci cümləsi belə təsbit edilməlidir: “*Əgər xarici valyutada olan pul öhdəliyi Azərbaycan Respublikasında ödənilməldirsə, o, manatla ödənilir*”.

Beləliklə, ***AR ərazisində pul öhdəliyi (o cümlədən xarici valyutada ifadə edilmiş) hər bir halda manatla ödənilməlidir.***

3.2. Xarici valyutada olan pul öhdəliyinin manatla icrası zamanı mübadilə məzənnəsi.

Şərh edilən maddənin digər mühüm müddəası onun ikinci cümləsində təsbit edilmişdir. Onun mənası *sağlam məntiqə* uyğundur və ondan ibarətdir ki, xarici valyutada olan pul öhdəliyi manatla ödənilərkən həmin ödəniş gününə manatın xarici valyutaya məzənnəsi rəhbər tutulmalıdır. Əks yanaşma ilk növbədə sağlam məntiqə zidd olardı: pul öhdəliyinin xarici valyutada ifadə edilməsinin mənası olmazdı.

Bu qayda *xarici təcrübəyə* də uyğundur. Məlumdur ki, bizim MM tərtib edilərkən əsasən Almaniya, Hollandiya və Rusiya qanunvericiliyi və təcrübəsi rəhbər tutulmuşdur. Ona görə də həmin ölkələrin qanunvericiliyinə müraciət etmək məqsədəuyğundur:

1) *Almaniya Mülki Qanunnaməsinin 244-cü maddəsi (“Xarici valyutada pul öhdəliyi”):*

“1. Avrodan fərqli olan valyutada ifadə edilmiş pul öhdəliyi ölkə ərazisində ödənilməldirsə, digər valyutada ödənişin şərtləşdirildiyi hallar istisna olmaqla, ödəniş avroda həyata keçirilə bilər.

2. Valyuta ödəniş anında və yerində mövcud olan məzənnə üzrə mübadilə edilir”.

2) *Hollandiya Mülki Məcəlləsinin 124-cü maddəsi:*

“Öhdəlik...öhdəliyin predmeti olan valyutadan fərqli valyutada icra edildirsə, mübadilə ödəniş gününün məzənnəsi üzrə həyata keçirilir”.

3) *Rusiya Mülki Məcəlləsinin 317-ci maddəsinin 2-ci bəndi:*

“Pul öhdəliyində nəzərdə tutula bilər ki, o, xarici valyutada və ya şərti pul vahidlərində (ekü, “xüsusi borclanma hüquqları” və s.) müəyyən məbləğə ekvivalent olaraq rublda ödənilməlidir. Bu halda rublda ödənilməli olan məbləğ müvafiq valyutanın və ya şərti pul vahidlərinin ödəniş gününə mövcud olan rəsmi məzənnəsi əsasında müəyyən edilir, bu şərtlə ki, digər məzənnə, yaxud onun müəyyənləşdirilməsinin digər tarixi qanunda və ya tərəflərin razılaşmasında təsbit edilməyib”.

“Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” AR Qanununun 5.0.3-cü maddəsinə əsasən AR Mərkəzi Bankı manatın xarici valyutalara nisbətdə rəsmi məzənnəsini mütəmadi müəyyən edir və elan edir. Lakin MM-in 439.2-ci maddəsində ödənişin mütləq olaraq rəsmi məzənnə ilə həyata keçirilməsi tələb olunmur. Orada “ödəniş yerinin məzənnə qiyməti” kimi *qeyri-adi* ifadə işlədilir. Bu ifadəni rəhbər tutaraq, ən azı bankın tərəfi olduğu müqavilələr üçün həmin bankın (“ödəniş yerinin”) öz valyuta mübadiləsi məzənnəsinin tətbiq olunmasını mümkün hesab etmək olar.

Konkret olaraq kredit müqaviləsinə gəldikdə də bu yanaşma tam doğrudur. Belə ki, MM-in 739-cu maddəsinə əsasən borc müqaviləsinə görə, iştirakçılardan biri (borc verən) pula və ya digər əvəz edilən əşyalara mülkiyyət hüququnu digər iştirakçıya (borc alan) keçirməyi öhdəsinə götürür, digər iştirakçı (borc alan) isə *aldıqlarını müvafiq olaraq pul və ya eyni keyfiyyətdə və miqdarda olan eyni növlü əşyalar şəklində borc verənə qaytarmağı* öhdəsinə götürür. Borc müqaviləsinin predmeti hər hansı pul məbləği olduqda, o, kredit müqaviləsi adlandırılır.

Beləliklə, kredit müqaviləsinə görə borc alan *aldığı əşyanı geri qaytarmalıdır*. Deməli, aldığı əşyanı qaytara bilmirsə, onun dəyərini ödəməlidir. Təbii ki, bu halda əşyanın dəyəri alınan günlə deyil, qaytarılan günlə ölçülməlidir.

Analoji yanaşma MM-in veksəl və çeklərə dair maddələrində də təsbit edilmişdir. Belə ki, MM-in 1030.1-ci maddəsində deyilir: “Əgər köçürmə vekseli xarici valyuta ilə yazılıb verilmişdirsə, onun məbləği ödəniş müddətinin çatdığı günün məzənnəsi üzrə manatla ödənilə bilər. Əgər borclu ödənişi gecikdirmişsə, veksəl saxlayan öz mülahizəsinə əsasən tələb edə bilər ki, köçürmə vekselinin məbləği ya ödəniş müddətinin çatdığı günün, ya da ödəniş gününün məzənnəsi üzrə manatla ödənilsin”. MM-in 1061-ci maddəsinə əsasən xarici valyutada olan çeklərə də eyni qayda tətbiq olunur.

Yeri gəlmişkən, bu müddəa qanunun analogiyası üzrə etibarsız hesab edilmiş xarici valyutada kredit və digər müqavilələrə də şamil edilməlidir. Yəni etibarsız müqavilə üzrə MM-in 337.5-ci maddəsinə əsasən tərəflər bir-birinə aldıkları xarici valyutadakı pulu qaytarmalıdırlarsa, bu, həmin qaytarılma gününün məzənnəsinə uyğun manatla edilməlidir. Xatırladıram ki, MM-in 337.5-ci maddəsinə əsasən əqd etibarsız olduqda, tərəflərdən hər biri əqd üzrə aldıklarının hamısını digər tərəfə qaytarmalı, alınanları eyni ilə qaytarmaq mümkün olmadıqda isə onun dəyərini pulla ödəməlidir.

Beləliklə, *xarici valyutada olan pul öhdəliyi ödəniş gününə manatın xarici valyutaya məzənnəsi əsasında manatla ödənilməlidir.*

IV. MM-İN 439.7-Cİ MADDƏSİ: “Əgər ödəniş müddəti çatanadək pul vahidinin dəyəri (məzənnə) artmış və ya azalmışsa və ya valyuta dəyişmişsə, borclu ödənişi, əgər bu Məcəllədə və ya müqavilədə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, öhdəliyin əmələ gəldiyi vaxta uyğun məzənnə üzrə yerinə yetirməlidir. Valyuta dəyişdikdə mübadilə münasibətlərinin əsasını valyutanın dəyişdiyi gün həmin pul vahidləri arasında mövcud olmuş məzənnə təşkil etməlidir”.

Bu maddənin dili qüsurly, mənası qeyri-müəyyəndir. Onu hər bir halda yalnız qanunvericinin niyyətini təxmin edərək təfsir etmək mümkündür. Buna görə də burada fikir müxtəlifliyi müşahidə olunur.

Belə fikirlərdən biri də odur ki, guya şərh edilən maddəyə görə müqavilədə ayrı qayda müəyyən edilməyibsə, xarici valyutada olan pul öhdəliyi əmələ gəldiyi anda mövcud olmuş mübadilə məzənnəsinə uyğun manatla qaytarıla bilər. Başqa sözlə, guya, məsələn, xarici valyutada olan kredit manatın devalvasiyasından öncəki məzənnə ilə manatla qaytarıla bilər.

Bu yanaşmanı irəli sürənlər manatın kəskin devalvasiyası nəticəsində zərərə məruz qalanlara kömək etmək istəyirlər. Lakin istənilən halda bu *yarımçıq* dəstəkdir. Çünki bankların əksəriyyəti kredit müqavilələrində devalvasiya nəticəsində kreditin yeni məzənnə ilə ödənilməsinə nəzərdə tutublar. Digər tərəfdən isə sözügedən yanaşma *ən azı aşağıda izah edilən dörd səbəbdən* hüquqi baxımdan qəbul edilməzdir.

Əvvəla, şərh edilən maddədə “xarici valyuta” termini, ümumiyyətlə, yoxdur. Buna görə də bu maddənin müddəalarını xarici valyutaya bağlamaq *əsassızdır*. Çoxlarını bu maddənin birinci cümləsində “dəyəri” sözündən sonra mötərizədə işlədilmiş “məzənnə” sözü çaşdırır. Bu sözü sırf xarici valyutaya bağlayırlar. Halbuki, “məzənnə” mütləq olaraq milli valyutanın xarici valyutaya nisbəti deyil. Məsələn, milli valyutanın denominasiyası zamanı köhnə və yeni pul nişanlarının məzənnəsi müəyyən edilir. Digər misal: milli pul vahidi başqa pul vahidi ilə əvəz ediləndə (məsələn, tutaq ki, AR Avropa Birliyinə üzv oldu və manat avro ilə əvəz olundu) də əvvəlki və yeni pul vahidlərinin məzənnəsi müəyyən edilir.

Digər tərəfdən isə xarici valyutada olan pul öhdəliyinin manatla icrası zamanı mübadilə məzənnəsi məsələsi MM-in 439.2-ci maddəsi ilə tənzimlənir. Bu barədə yuxarıda artıq fikrimi bildirmişəm. Buna görə də dəqiq və aydın 439.2-ci maddə olduğu yerdə qeyri-müəyyən mənaya malik olan 439.7-ci maddədə eyni məsələnin tənzimlənməsini axtarmaq *yersizdir*.

Eyni zamanda bu yanaşma *sağlam məntiqə ziddir*. Xarici valyutada olan pul öhdəliyi ilkin məzənnə ilə manatla qaytarıla bilsə, öhdəliyin xarici valyutada ifadə edilməsinin nə mənası var? Elə öncədən manatla ifadə edilə bilərdi və bu daha məntiqli olardı.

Nəhayət, bu maddədə nəinki “xarici valyuta” termini, heç “manat” sözü də yoxdur. Yalnız abstrakt “pul vahidi” və “valyuta” terminlərindən istifadə olunur. Buna görə də

sözügədən müddənin pul vahidinin xarici valyutaya nisbətinin, yəni valyuta məzənnəsinin dəyişməsi kimi başa düşülməsi *texniki cəhətdən* də mümkün deyil. Çünki pul vahidi eyni zamanda bir xarici valyutaya nisbətdə bahalaşa, digərinə nisbətdə ucuzlaşa, üçüncü valyutaya nisbətdə isə sabit qala bilər. Bu halda həmin pul vahidinin dəyərinin artması və ya azalması müəyyənləşdirilə bilməz. Buna görə də yenə aydın olur ki, şərh edilən maddədə söhbət xarici valyutaya olan məzənnədən getmir.

Şərh edilən maddədə iki hal tənzimlənir: 1) pul vahidinin dəyərinin (məzənnənin) artması və ya azalması; 2) valyutanın dəyişməsi. Hər bir hal üzərində ayrıca dayanmaq zəruridir.

4.1. Pul vahidinin dəyərinin (məzənnənin) artması və ya azalması. Pul vahidinin aşağıdakı dəyərləri ola bilər: 1) nominal dəyər; 2) bazar dəyəri; 3) digər pul vahidində ifadə olunan dəyər (xarici valyutaya nisbətdə məzənnə). Yuxarıda artıq qeyd etdim ki, şərh edilən maddədə söhbət sonuncu dəyərdən getmir. Buna görə də yalnız ilk iki dəyər növlərinin təhlili zərurəti var.

Nominal dəyər pul nişanının üzərində təsbit olunan dəyərdir. “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” AR Qanununun 36.3-cü maddəsinə əsasən AR Mərkəzi Bankının buraxdığı pul nişanları, o cümlədən yubiley və xatirə pul nişanları AR-in bütün ərazisində *nominal dəyərləri* ilə hər növ ödənişlərin həyata keçirilməsi, hesablara daxil edilməsi və pul köçürmələri zamanı hökmən qəbul edilməlidir. Bununla belə, pul nişanının fərqli nominal dəyərle də qəbul edilməsi halı ola bilər. Bu *denominasiyadır*. Sözügədən Qanunun 38.3-cü maddəsinə əsasən denominasiya qiymətlər miqyasının dəyişdirilməsidir. Başqa sözlə, pul vahidinin nominal dəyərinin dəyişdirilməsi (artması və ya azalması) denominasiyadır. Məsələn, AR-də 2006-cı ildə baş vermiş son denominasiya nəticəsində 5000 manat 1 manata bərabər tutulmuşdur. Yəni pul vahidinin nominal dəyəri azalmışdır.

Pul vahidinin bazar dəyəri *deflyasiya və ya inflyasiya* nəticəsində müvafiq olaraq arta və ya azala bilər. “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında” AR Qanununun 4.1-ci maddəsinə əsasən AR Mərkəzi Bankının fəaliyyətinin əsas məqsədi öz səlahiyyətləri daxilində *qiymətlərin sabitliyinin* təmin edilməsidir. Başqa sözlə, AR Mərkəzi Bankının əsas məqsədi məhz manatın bazar dəyərinin sabitliyini təmin etməkdir. Bununla belə, manatın bazar dəyəri heç vaxt sabit olmur, bir qayda olaraq, azalır, yəni inflyasiyaya məruz qalır.

Şərh edilən maddənin qeyri-müəyyənliyini nəzərə alaraq, prinsip etibarı ilə onu pul vahidinin həm nominal, həm də bazar dəyərinin artmasına, yaxud azalmasına tətbiq etmək olar. Təxmini məna belədir: pul vahidinin nominal dəyəri artmış və ya azalmışsa, borclu ödənişi, əgər MM-də və ya müqavilədə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, yeni nominal dəyərdə əvvəlki və yeni nominal dəyərin məzənnəsinə uyğun ödəməlidir; pul vahidinin bazar dəyəri artmış və ya azalmışsa, borclu ödənişi, əgər MM-də və ya müqavilədə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, pul öhdəliyinin ifadə edildiyi məbləğdə ödəməlidir.

Beləliklə, ehtimal etmək olar ki, ***şərh edilən maddədə birinci halda söhbət pul vahidinin nominal və (və ya) bazar dəyərinin dəyişməsindən gedir.***

4.2. Valyutanın dəyişməsi. Pul vahidi başqa pul vahidi ilə əvəz edilə bilər. Məsələn, müasir dövrdə Avropa Birliyinə üzv olan dövlətlərin milli valyutası, bir qayda olaraq, avro ilə əvəz olunur. Şərh edilən ikinci halda da söhbət məhz bundan gedir.

Düzdür, burada tənzimləmə *ziddiyyətlidir*. Belə ki, şərh edilən maddənin birinci cümləsinə görə valyuta dəyişdikdə, borclu ödənişi, əgər MM-də və ya müqavilədə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, *öhdəliyin əmələ gəldiyi vaxta uyğun məzənnə* üzrə yerinə yetirməlidir. İkinci cümləyə görə isə bu halda mübadilə münasibətlərinin əsasını *valyutanın dəyişdiyi gün həmin pul vahidləri arasında mövcud olmuş məzənnə* təşkil etməlidir. Məntiqi baxımdan əlbəttə ki, ikinci cümlədəki müddə düzgündür.

Beləliklə, şərh edilən maddədə ikinci halda söhbət ***pul vahidinin digər pul vahidi ilə əvəz edilməsindən gedir.***

V. NƏTİCƏ.

Zənnimcə, yuxarıdakıları nəzərə alaraq, AR Konstitusiyaya Məhkəməsi hüquqi cəhətdən *düzgün və ədalətli*, sosial-iqtisadi baxımdan isə *məqsədəuyğun (kompromis, balanslaşdırılmış)* qərar qəbul edə bilər. Aşağıda bu qərarın mümkün hüquqi məzmununu və sosial-iqtisadi mahiyyətini qısaca açıqlanır.

5.1. Qərarın hüquqi məzmunu. MM-in 439.1-ci, 439.2-ci və 439.7-ci maddələrinin şərhini üzrə AR Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarında bu və ya digər şəkildə aşağıdakıların təsbit edilməsini təklif edirəm:

1) MM-in 439.1-ci maddəsinin məzmununa və mənasına uyğun olaraq, bütün tərəfləri AR vətəndaşları və (və ya) hüquqi şəxsləri olan pul öhdəliyi yalnız manatla ifadə edilməlidir. Bu, həmçinin kredit və bank əmanəti müqavilələrinə də aiddir. Əks halda, həmin müqavilə MM-in 337.1-ci maddəsinə əsasən etibarsızdır və MM-in 337.5-ci maddəsinə uyğun olaraq tərəflərdən hər biri xarici valyutada aldığı pul məbləğini (faizlər, komisiyon və digər haqlar daxil olmaqla) digər tərəfə qaytarmalı və ya onun manat ekvivalentini ödəməli, borclu isə həmçinin əlavə olaraq MM-in 449.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq kreditora bank uçot dərəcəsi ilə faizlər ödəməlidir.

2) MM-in 439.2-ci maddəsinin məzmununa və mənasına uyğun olaraq, xarici valyutada olan pul öhdəliyi ödəniş gününə manatın xarici valyutaya məzənnəsi əsasında manatla ödənilməlidir. MM-in 439.2-ci maddəsinin “ödənişin xarici valyutada aparılmalı olduğunun şərtləşdirildiyi hallardan başqa” ifadəsi AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin III hissəsinə uyğun olmadığından qüvvədən düşmüş hesab edilsin.

3) MM-in 439.7-ci maddəsinin məzmununa və mənasına uyğun olaraq, əgər MM-də və ya müqavilədə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa:

- pul vahidinin nominal dəyəri artmış və ya azalmışsa, borclu ödənişi yeni nominal dəyərdə əvvəlki və yeni nominal dəyərin məzənnəsinə uyğun ödəməlidir;
- pul vahidinin bazar dəyəri artmış və ya azalmışsa, borclu ödənişi pul öhdəliyinin ifadə edildiyi məbləğdə ödəməlidir;
- pul vahidi digər pul vahidi ilə əvəz edilmişdirsə, borclu ödənişi dəyişmə gününün məzənnəsinə uyğun ödəməlidir.

4) Bu qərarla əks olunan hüquqi mövqelər nəzərə alınmaqla pul öhdəliyini nizamlayan qaydaların qanunvericilikdə dəqiq müəyyən olunması AR-in Milli Məclisinə tövsiyə edilsin.

5.2. Qərarın sosial-iqtisadi mahiyyəti. Qeyd etdiyim kimi, təklif edilən qərar layihəsi nəinki hüquqi cəhətdən düzgün olar, həmçinin manatın kəskin devalvasiyasından sonra cəmiyyətimizdə mövcud olan *sosial gərginliyi yumşalda və iqtisadi problemlərin bir qismini həll edə bilər*. Bu təklifin əsas üstünlüyü həm də ondan ibarətdir ki, heç bir tərəfin iddiasını tam təmin etmir və devalvasiya nəticəsindəki yaranmış *zərəri onların arasında bölüşdürür*. Buna görə də təklifimin hər bir tərəf üçün müsbət və mənfə cəhətləri üzərində qısaca dayanaq:

1) *Banklar (və digər kredit təşkilatları)* üçün əsas müsbət cəhət ondan ibarətdir ki, xarici valyutada verdikləri kreditlər onlara həmin valyutada və ya manatla *cari məzənnə ilə qaytarılacaq*. Düzdür, öz növbəsində banklar da xarici valyutada olan bank əmanətlərini cari məzənnə ilə qaytarmalıdır. Lakin, nəzərə alsaq ki, bir qayda olaraq, xarici valyutadakı kreditlərin həcmi bank əmanətlərinin həcmindən çoxdur, manatın kəskin devalvasiyası nəticəsində banklar fayda götürmüş olurlar. Sözügedən kreditlər və bank əmanətləri üzrə faizlərin bank uçot dərəcəsi (hazırda 3,5%) ilə ödənilməsi də eyni səbəbə görə banklara cüzi də olsa, gəlir gətirəcək.

Əsas mənfə cəhət isə bankların verdiyi kreditlər üzrə şərtləşdirdikləri və gözlədikləri dərəcə ilə *faiz (ən azı 20%), komisiyon və digər gəlirlərdən məhrum olmalarıdır*. Məlumdur ki, bizdə kredit və bank əmanətləri üzrə faiz dərəcələri arasında fərq çox böyükdür. Buna görə də bank əmanətləri üzrə də əmanətçilərin faiz gəlirlərinin müəyyən hissəsindən məhrum olmaları bankların itkisini yalnız cüzi əvəzləşdirir. Lakin eyni zamanda banklar xarici valyutadakı krediti geri almaq əvəzinə cari məzənnə əsasında manatla yenidən rəsmiləşdirərək müştəriləri ilə kredit

münasibətlərini davam etdirə və müəyyən itkilərini (məsələn, komisiyon haqları) bərpa edə bilərlər.

Digər vacib mənfi cəhət bankların verdikləri kreditlər üzrə *təminatlardan məhrum olmalarıdır*. Bu isə bankların problemlə borc alanlarla işini ağırlaşdırma bilər. Xüsusilə, məsələn, etibarsız hesab edilmiş girov (ipoteka) predmetinin mülkiyyətçisi borc alan deyil, üçüncü şəxs olan hallarda. Lakin güman edirəm ki, belə hallar çox olmalı deyil. Burada çox şey bankların krediti verərkən AR Mərkəzi Bankının normativ xarakterli aktlarına və sağlam bank praktikasına nə dərəcədə riayət etməsi, öz növbəsində AR Mərkəzi Bankının da bankların üzərində həyata keçirdiyi bank nəzarətinin keyfiyyətindən asılı olacaq. Belə ki, məsələn, AR Mərkəzi Bankının 18 noyabr 2008-ci ildə təsdiq etdiyi və AR Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən 10 dekabr 2008-ci il tarixində dövlət qeydiyyatına (№ 3426) alınmış “Banklarda kreditlərin verilməsi Qaydaları”nın 4.1.7-ci bəndində deyilir: “Təminatın dəyəri bankı kredit əməliyyatı üzrə dəyən zərərdən qorumaq üçün kifayət etməli, eyni zamanda kreditlərin qaytarılması üçün *yeganə və əsas mənbə olmamalıdır*. Kreditin qaytarılması üçün *əsas borcalanın sağlam maliyyə vəziyyəti və fəaliyyəti dövründə əldə etdiyi pul vəsaiti* olmalıdır”. Başqa sözlə, bankların bu məsələ üzrə yaşaya biləcəkləri problemlər əsasən özlərinin yol verdikləri pozuntuların nəticəsi olacaq.

Hər bir halda bu qərar nəticəsində xüsusi ilə çətin vəziyyətə düşmüş banklara dövlət, o cümlədən AR Mərkəzi Bankı ünvanlı ucuz kredit vermək yolu ilə *yardım* edə bilər.

2) *Borc alan fiziki və hüquqi şəxslər* üçün əsas müsbət cəhət ondan ibarətdir ki, xarici valyutada götürdükleri kreditlər üzrə yalnız bank uçot dərəcəsi (hazırda 3,5%) ilə faiz ödəyəcəklər. İndiyədək banka ödədikləri faizləri (ən azı 20%), komisiyon və digər haqları isə geri alacaqlar. Bu isə o deməkdir ki, onların *xərxi xeyli azalacaq* və aşağıda göstərilən mənfi cəhəti yumşaldacaq.

Əsas mənfi cəhət isə təbii ki, onların götürdükleri krediti xarici valyutada və ya manatla cari məzənnə ilə ödəmək vəzifəsidir. Başqa sözlə, manatın *kəskin devalvasiyasının yükü əsasən onların üzərində qalacaq*.

3) *Əmanətçilər* üçün əsas müsbət cəhət ondan ibarətdir ki, xarici valyutada qoyduqları bank əmanəti onlara həmin valyutada və ya manatla *cari məzənnə ilə qaytarılacaq*. Deməli, manatın kəskin devalvasiyası nəticəsində onlar fayda götürmüş olurlar.

Əsas mənfi cəhət isə ondan ibarətdir ki, onlar bank əmanəti üzrə şərtləşdirdikləri və gözlədikləri dərəcə ilə deyil, bank uçot dərəcəsi (hazırda 3,5%) ilə faiz gəliri əldə edəcəklər. Lakin istənilən halda bankların və borc alanların itkiləri və problemləri qarşısında bu itki *iri deyil*.

İstənilən halda təklif edilən qərar *heç kəsi tam razı sala bilməz*. Lakin eyni zamanda manatın kəskin devalvasiyası nəticəsindəki itkilərin yükünü bir tərəfin üzərinə qoymur. Buna görə də cəmiyyətimizdə müəyyən mənada *kompromisə nail olmaq, tarazlığı qorumağa* kömək edə bilər.

Yaranmış vəziyyətdə *hamının təqsiri var*. Buna görə də mənfi nəticələr hamı tərəfindən yaşanmalıdır. Qanunvericiliyimizdəki problemlər onu göstərir ki, müvafiq dövlət orqanları bu sahədə boşluqları vaxtında aradan qaldırmayıblar. AR Mərkəzi Bankı başda olmaqla, banklar da bu boşluqlara nəzər yetirmədən məsuliyyətsiz əmanət-kredit siyasəti həyata keçiriblər. Əhalinin də bir qismi müvafiq hüquqi və iqtisadi biliklərə malik olmadan xarici valyuta ilə əqdlər bağlayıblar.

Bununla belə, bəzən mətbuatda və sosial şəbəkələrdə yaranmış vəziyyətin mənfi nəticələrini yalnız dövlətlə əhaliyə tətbiq etmək təklif olunur. Başqa sözlə, bankları nəyin bahasına (qanunvericiliyin pozulması daxil olmaqla) olursa olsun qorumağa çalışırlar. Guya banklarda cüzi problem də yaşansa, hamı üçün pis olacaq. Halbuki, bu yanaşma, əvvəla, bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğun deyil: pis işləyən, qanunu pozan hər kəs iqtisadiyyata ancaq zərər vurur. Müasir dövrdə qabaqcıl ölkələrdə hətta ən iri bankları da dövlət öz hesabına və ya əhalinin hesabına qorumur. Nəhayət, AR Konstitusiyasının 12-ci maddəsinin I hissəsinə görə *dövlətin ali məqsədi insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, AR-in vətəndaşlarına*

layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsidir. Bu ali məqsədə çatmağın bir yolu var – qanunun aliliyi prinsipinə daim riayət etmə.

Məşhur Rotşild bankçılar sülaləsinin banisinin belə dediyi rəvayət olunur: “*Ölkənin pullarının idarə edilməsini mənə verin və bundan sonra onun qanunlarının kim tərəfindən qəbul edilməsi heç vecimə deyil*”. Təəssüf ki, müasir dövrdə ölkələrin pullarını idarə edən bank sistemləri bir çox hallarda bu şüarı rəhbər tutur. Bizim bank sistemi də istisna deyil. Belə ki, məsələn, müqayisəli təhlil göstərir ki, bizim MM-in bank əqdlərinə dair fəsilləri və ayrı-ayrı maddələri demək olar ki, dəyişilməz (ilkin) şəkildə qalıb. Halbuki MM-in digər fəsilləri ötən 15 il ərzində xeyli təkmilləşib. Doğrudanmı MM-in bank əqdlərinə dair müddələrinin təkmilləşməyə ehtiyacı yoxdur? Hazırda müzakirə edilən mövzu göstərir ki, ehtiyac var, özü də bu ehtiyac çox böyükdür. Sadəcə AR Mərkəzi Bankı başda olmaqla banklar *qanunlara riayət etməməyə o qədər alışıb ki, onların təkmilləşməsində maraqlı deyillər*.

Məsələn, MM-in 741-ci maddəsinə görə kredit üzrə faizlərin ildə bir dəfə ödənilməsi tələb olunsa da, bankların bağladığı kredit müqavilələrində faizlərin, bir qayda olaraq, ayda bir dəfə ödənilməsi tələb olunur. Əlbəttə, MM-in sözügedən müddəası sərtədir, qabaqcıl təcrübəyə uyğun deyil. Amma bu *Qanunun müddəasıdır!* Düzdür, heç kəsin riayət etmədiyi və dəyişmək istəmədiyi müddəadır.

Ümumiyyətlə, xarici valyutada pul öhdəliyinin mümkünlüyü, xarici valyutada olan kreditin hansı məzənnə ilə qaytarılması kimi sualların yalnız indi (25 ildən sonra!) meydana gəlməsi onu göstərir ki, ölkədə *normal bank sistemi mövcud deyil*. Banklar belə adi məsələləri (əməliyyat risklərini) indi həll edirsə, onların daha mürəkkəb məsələlər üzrə vəziyyətinin hansı səviyyədə olduğunu təsəvvür etmək belə çətindir. Deməli, məqsədəuyğunluq baxımından da banklara münasibətdə hər hansı mənfi nəticələrin şamil olunmaması düzgün deyil. Bu, onlarda bundan sonra da davam edəcək *arxayınlıq* hissi yaradacaq.

Banklar kredit bazarının *peşəkar iştirakçılarıdır*. Deməli, yaranmış vəziyyətdə onların təqsiri hamıdan çoxdur. Bununla belə, mənim təklif etdiyim qərar layihəsi bunu nəzərə almır. Çünki mən hər şeydən əvvəl qanunun aliliyi prinsipinin rəhbər tutulmasının tərəfdarıyam. Bu baxımdan isə mənim təklifimə əsasən bankların təqsirinin həcminə uyğun daha çox zərər çəkəcəklərini söyləmək olmaz.

Eyni zamanda yaranmış vəziyyətin *müsbət tərəfləri* də var. AR Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarından sonra cəmiyyətimizdə *qanunun aliliyi prinsipinin rolu artacaq*, qanunvericiliyə daha çox diqqət yetiriləcək (məsələn, güman edirəm ki, MM-in 439.1-ci maddəsi tezliklə təkmilləşdiriləcək). Hamı başa düşəcək ki, bu yalnız dövlət orqanlarının işi deyil. Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi bütövlükdə cəmiyyətin işidir.

Bu qərar eyni zamanda əhalimizin hüquqi və iqtisadi savadının artmasına, bu savadın rolunun yüksəlməsinə xidmət edəcək.

Bu qərar həmçinin milli valyutamız olan manatın rolunu və əhəmiyyətini artıracaq, ölkədə son aylar sürətlə inkişaf edən dollarlaşma prosesini zəiflədəcək.

Nəhayət, inanıram ki, bu qərar AR Konstitusiyaya Məhkəməsinin cəmiyyətimizdəki nüfuzunun daha da artmasına xidmət edəcək.

Hörmətlə,

Vəkil

Əkrəm Həsənov

1 may 2015-ci il